

Izvorni znanstveni rad
UDK 718(497.5 Dubrovnik)
Primljeno: 24.9.2011.

GROBNICA OBITELJI FEDERIKA GLAVIĆA NA BONINOVU

PATRICIJA VERAMENTA

SAŽETAK Grobnica obitelji Federika Glavića, smještena na samom ulazu u groblje na Boninovu, vrijedno je monumentalno umjetničko djelo sa stilskim karakteristikama realizma koji sadrži i elemente simbolizma. Autor je đeno-veški kipar Achile Canessa, a izgrađena je početkom 20. stoljeća. Povod izgradnji grobnice bila je tragična smrt Marije Glavić (1885-1904), jedinice tog uglednog dubrovačkog veleposjednika.

Uvod

Dubrovačko groblje na Boninovu zakrito je i definirano starim ogradnim zidom nekadašnjeg ladanjskog posjeda te ga se pogledom ne može sagledati, a ni nazrijeti da se upravo na tom mjestu nalazi prostran sepulkralni prostor. Možda samo brojne visoke i razvijene krošnje prekrasnih starih čempresa, kod nas uvriježen i tako karakterističan hortikulturni pratilac grobova, koje nadvisuju okolne gradnje, mogu biti njegova indikacija. I kada se s glavne prometnice u trenutku otvori pogled prema groblju, impresionirat će i neminovno privući pažnju prekrasna grobljanska mramorna skulptura uokvirena manirističkim portalom, tvoreći jedinstvenu cjelinu i ukras jednostavnih podujelih povijesnih zidova nekadašnjeg ladanjskog posjeda Altesti.

Grobnica je to obitelji Federika Glavića, smještena na samom ulazu u groblje, čiju je izgradnju ponukala prerana i tragična smrt njegove jedinice Marije. Nakon što je Federikova obitelj izumrla sredinom prošlog stoljeća, grobnica

Patricija Veramenta, povjesničarka umjetnosti, konzervator za nepokretnu baštinu. Adresa: Uz tabor 4, 20 000 Dubrovnik. E-mail: pveramenta@yahoo.com

Slika 1. Grobnica obitelji Federika Glavića

je bila prepuštena vremenu i samo bi ponekad, i to vrlo rijetko, netko na nju položio cvijetak. Tako je bilo do 6. listopada 2008. godine, kada je jedan od nasljednika Federika Glavića, njegov imenjak, grobnicu darovao u vlasništvo Društvu prijatelja dubrovačke starine s obvezom da je po pravilima konzervatorske struke popravlja i obnavlja, te da je o svom trošku održava kao vrijedan i istaknuti primjerak umjetničke grobljanske skulpture u Dubrovniku.

Kulturno povijesni razvoj katoličkog groblja na Boninovu

Na prostoru Dubrovačke Republike javna, tj. otvorena groblja postojala su samo izvan većih naselja, u izvangradskim i seoskim područjima, gdje su groblja bila sastavni dio seoskih crkava i ukopna mjesta seljana. U Gradu i većim naseljima Republike stanovnici su se ukapali u crkvama, u njihovim predvorjima - podtrijemcima, privatnim kapelama i klaustrima samostana, pa tako gotovo da nema crkvene podnice koja se u najvećem dijelu ne sastoji od kamenih grobnih ploča. U razdobljima veće ekspanzije stanovništva, kao i u doba velikih pomora, bio je to znatno ograničavajući čimbenik, pa se ukapanje vršilo u prigradskim grobljima poput onoga kod crkve Sv. Katarine na Pločama i na Dančama. Ta dugostoljetna tradicija trajala je sve do sredine 1808. godine, kada je francuska vlast na čelu s generalom Augusteom Fredericom Vies de Marmontom donijela odluku kojom je iz zdravstvenih razloga zabranjeno ukapanje u crkvama.¹ Ti zdravstveno-higijenski razlozi prvenstveno su ležali u mogućnosti da truljenje tjelesa zagadi vode u gradskim pučevima i gustijernama, te u mogućnosti da se zarazne bolesti preko životinja (miševa, štakora, muha, buha i drugih podzemnih organizama) prenesu i prouzroče kako zarazu tako i epidemiju. Tada dolazi do formiranja novih javnih ukopnih otvorenih prostora izvan gradske jezgre, od kojih je groblje na Boninovu najveće i najreprezentativnije, nastalo na nekadašnjem ladanjskom posjedu obitelji Altesti.

Do danas nije poznato porijeklo ugledne građanske obitelji Altesti ni kada su njezini prvi članovi došli u Grad, ako su uopće i bili stranci, na što upućuje njihovo prezime. U 18. stoljeću to je bio vrlo zasigurno imućan rod koji je pripadao antuninima,² a imao je posjede i ljetnikovce u Luci Šipanskoj i Između tri crkve. U drugoj polovici 18. stoljeća bili su poznati po slobodnom životu, koji se odvijao izvan gradskih mira, a bili su i članovi novoosnovane masonske lože u Dubrovniku.³ Nakon pada Dubrovačke Republike neki članovi ove obitelji priklonili su se Francuzima i bili aktivni sudionici u njihovoj vlasti.⁴ Ljetnikovac Altesti Između

¹ Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1999: 66.

² Na ovim podacima zahvaljujem se Nenadu Vekariću.

³ Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800.-1880.)*. Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik, 2002: 45, 72, 83, 168.

⁴ To se prvenstveno odnosi na Mata Altestija (Dubrovnik, 17.2.1782. - Luka Šipanska, 2.12.1839) koji je 1814. imenovan za jednog od četvorice općinskih predsjednika i zamjenika tadašnjeg općinskog načelnika Điva Bosdarija. I ove podatke ustupio mi je Nenad Vekarić. Vidi i: J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800.-1880.)*: 72

Slika 2. Arhivska karta s nekadašnjim posjedom obitelji Altesti

tri crkve bio je u vlasništvu Ivana Altestija⁵ kada su ga Crnogorci 1806. godine, u pljačkaškom i osvajačkom pohodu na područje Dubrovačke Republike, opljačkali a zatim spalili, kao i mnoge ljetnikovce u okolici Dubrovnika. Ladanjski posjed Altesti nakon toga je napušten i prepušten propadanju.

Prvi podaci o prostoru ovog ljetnikovca nalaze se na arhivskoj katastarskoj karti iz 1837. godine.⁶ Prostrani ladanjski posjed najvećim dijelom sadrži vrtne prostore, od kojih su oni na sjevernom dijelu bili hortikulturno obrađeni. Označeno je da je dio sjevernog vrta odvojen od ostalog dijela, a znamo da je taj dio znatno niži od okolnog terena ovog posjeda. Na posjedu postoje dvije zgrade. Ona veća, glavna, označena brojem 160, površine 71 klafter četvorni, bila je ljetnikovac i središte posjeda na kojem su se sjekle i dvije šetnice. Vertikalna, položena u smjeru jug-sjever, bila je i prilaz ljetnikovcu pružajući se od ulaznog portala, gdje se trapezno proširuje, do glavne ladanjske zgrade. Horizontalna šetnica pružala se od istoka prema zapadu do južnog pročelja ljetnikovca. Druga zgrada, označena brojem 161, nalazila se na sjeveroistočnom dijelu posjeda. Imala je površinu od 28 klaftera četvornih i zasigurno je bila gospodarska zgrada namijenjena pohrani ljetine, smještaju stoke i pohrani alata. Obje zgrade imale su kućni broj 228, a u to su doba bile, kako je to navedeno, totalne ruševine. Vlasnica ovog posjeda bila je Katarina Lujova Serrocchini (Serrocchetti), što ukazuje da su ona, njezin suprug ili njezin otac kupili poharani Altestijev ladanjski posjed.

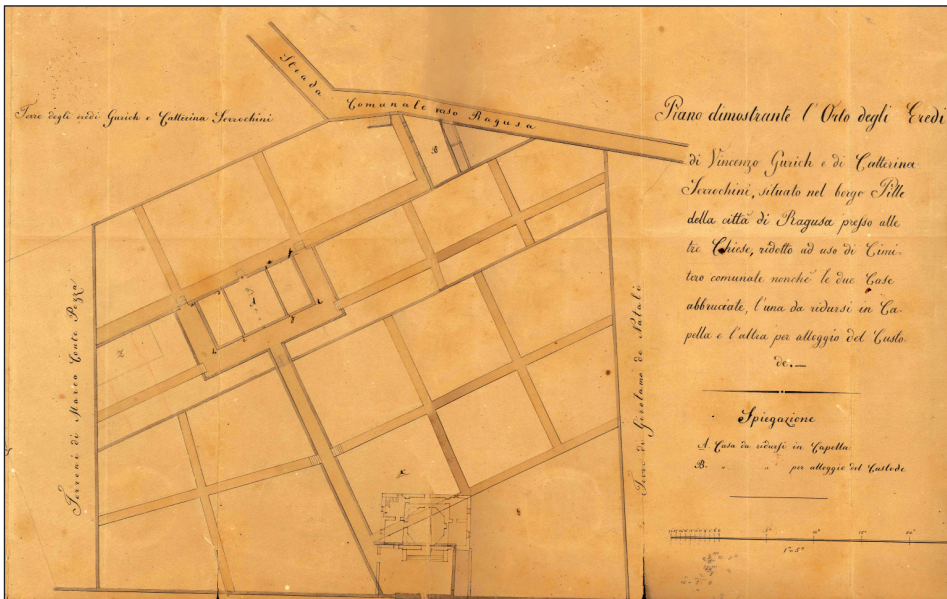
U Državnom arhivu u Dubrovniku sačuvan je nacrt ladanjskog posjeda, za koji se navodi da je tada u vlasništvu nasljednika Vicka Gurića (Đurića?) i Katarine Serrocchini, a koji se pretvara u gradsko groblje na Boninovu.⁷ Nažalost nacrt ne donosi godinu nastanka ni njegova autora, ali zato daje niz vrijednih podataka o izgledu posjeda Altesti, vjerojatno polovicom 19. stoljeća. Tako navodi da na posjedu postoje dvije spaljene kuće: ljetnikovac koji se pretvara u grobljansku kapelu i kuća na sjeveroistočnom dijelu posjeda koja služi za boravak svećenika. No, prikazuje također da je ljetnikovac imao trodijelnu podjelu prostora, da je s tri strane bio omeđen terasom i da je na začelju trima stubištima bio povezan s donjim vrtom. Dvje su šetnicama, koje su se nastavljale na bočna prilazna stubišta uz ljetnikovac, bio podijeljen u tri dijela, dok su gornji vrtovi ortogonalnim šetnicama bili podijeljeni na niz četverokutnih polja. Manja

⁵ J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800.-1880.)*: 162.

⁶ *Fond HR DAST 152 K.O.* Dubrovnik (Državni arhiv Split).

⁷ *Okružni građevinski ured, XII 57* (Državni arhiv Dubrovnik).

kuća, smještena u sjeveroistočnom kutu posjeda, pružala se u smjeru sjever-jug. Imala je terasu duž cijelog zapadnog pročelja, s kojim je bila povezana četirima otvorima te je poveće stubište s terase vodilo u donji vrt. Posebnu zanimljivost nacrt donosi vezano za zgradu koja je prikazana odmah iza glavnog ulaza u ovaj ladanjski kompleks. Po načinu na koji je prikazana na nacrtu može se iščitavati na dva načina - ili je skica - idejno rješenje za novu zgradu koju se namjeravalo izgraditi, ili je ruševina od koje je, u vrijeme kada je nacrt nastao, postojalo samo ulazno predvorje. Činjenica je da na unutrašnjoj strani ogradnog zida uz ulazni portal i danas postoje tragovi konzola i sustava lukova koji su nosili svod. Nacrtana zgrada imala je veliko presvođeno predvorje iz kojega se ulazilo u kuću - katnicu. Unutrašnji prostor bio je organiziran "na dubrovačku": oko središnje *saloče* osmerokutnog oblika bile su četiri sobe i manja na začelju, iz koje se izlazilo u stražnji vrt. Iz zapadne prostorije na začelju dvokrako stubište vodilo je na kat, a na istočni dio kuće nastavljao se prostor do ogradnog zida, koji je na katu vjerojatno tvorio prostranu terasu.

Slika 3. Ladanjski posjed obitelji Altesti s polovice 19. stoljeća

Slika 4. Šetnica - prilaz nekadašnjem ljetnikovcu

Sačuvana su još tri dokumenta koja prikazuju planirane zahvate na području Boninova, a vežu se za današnje groblje. Prvi,⁸ bez datuma i potpisa, prikazuje presjek terena groblja Boninovo, ali se ne može odrediti gdje je točno taj presjek učinjen. Drugi dokument⁹ donosi nacrt prilaza groblju s glavne prometnice (danas ulica Dr. A. Starčevića), između kuće Bacelj i pravoslavnog groblja. Sa strane glavne ulice prilaz je artikuliran lučnim portalom oblikovanim poput klasicističkog trijumfalnog luka, koji je s unutrašnje desne strane imao stubište koje je vjerojatno imalo funkciju prilaza nekadašnjem ljetnikovcu Andrović, a danas kući Bacelj. Ovaj dokument donosi i presjek terena na kojemu je planiran ovaj zahvat. Dokument nije datiran, potpisao ga je C. Petrovich. Treći dokument,¹⁰ koji se sastoji od tri dijela, donosi odrednice drugog dokumenta, jer se u njemu nalazi troškovnik od 2. travnja 1863. godine za realizaciju projekta prilaza groblju s trijumfalnim lukom. Iz tog je troškovnika vidljivo da su dekorativni elementi luka trebali biti izrađeni od gipsa. U drugom dijelu dokumenta donesen je plan prilaza - ulice koja vodi do groblja, ali bez portala, s bočnim podzidima nasutim zemljom, od kojih se zapadni produžuje dijelom i duž južne strane današnjeg pravoslavnog groblja, tj. uz glavnu prometnicu. Ni ovaj dokument nije datiran, navodi se da ga je kopirao Gosetti. Treći dio dokumenta sadrži i nacrt ladanjskog posjeda koji je opisan u prethodnom odlomku.

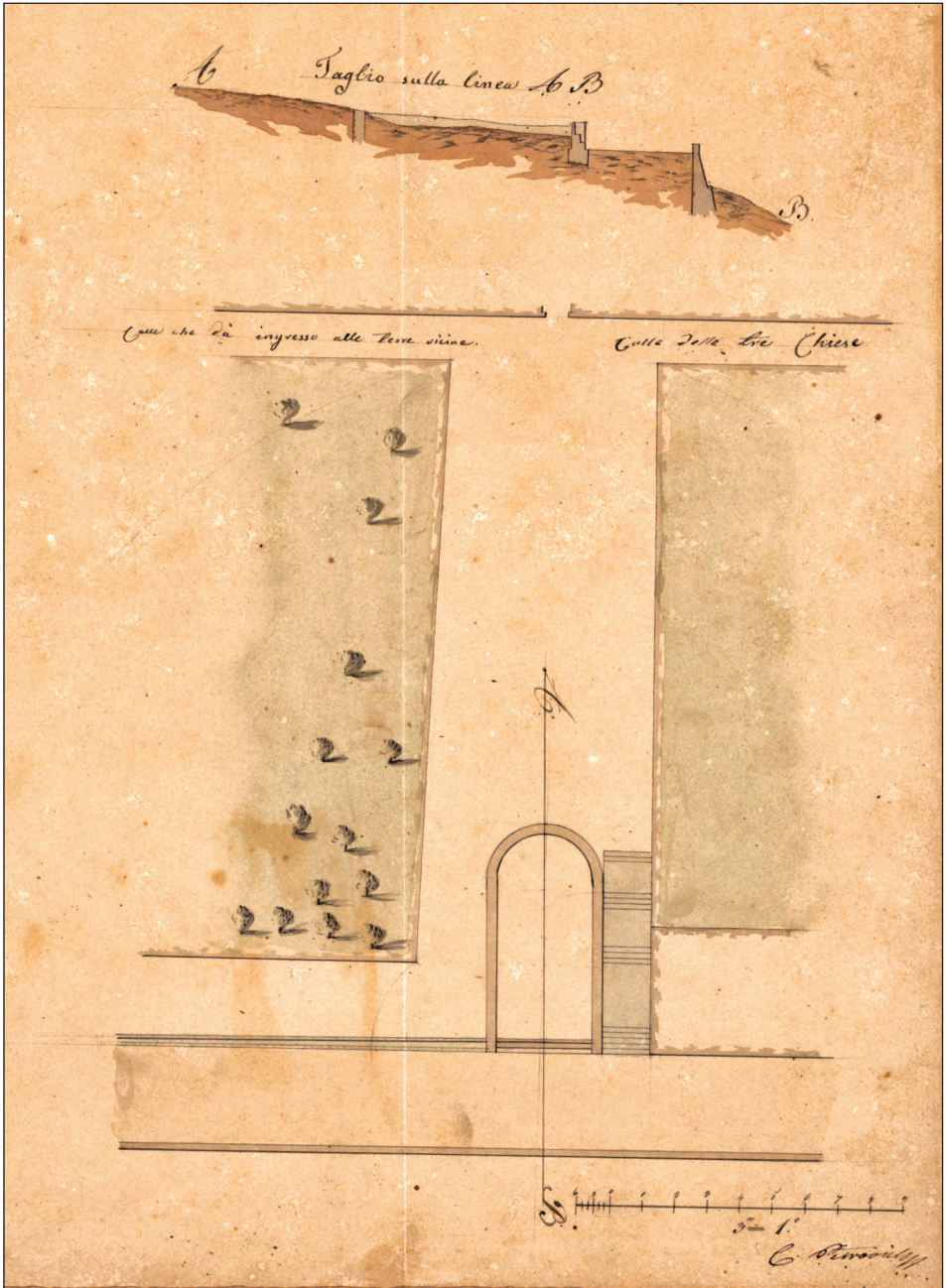
Pomnijim zagledanjem grobljanskog prostora i analizom postojećih ukopnih mjesta i grobova sa sigurnošću možemo utvrditi da prostor groblja Boninovo, pošto je određena njegova nova namjena, nije arhitektonski razrađen ni stručno oblikovan. Ta činjenica pomalo iznenađuje, jer je groblje Boninovo postalo glavno i najveće gradsko groblje, a poznato je da su arhitekti Lorenzo Vitelleschi i Marin Boriani još početkom 19. stoljeća, tj. 1817. godine razrađivali nova groblja u Gradu.¹¹ Taj zatečeni prostor nekadašnjeg ladanjskog kompleksa jednostavno je, bez većih intervencija u njemu, prepušten gradnji grobnica na način da su negirana vrtna polja i najveći dio njihovih šetnica. Formirani su samo prilazi grobovima na način kako se to činilo najpraktičnijim. Zadržane su odrednice nekadašnjeg ladanjskog posjeda, koje su opstale do sredine 19. stoljeća, poput ogradnog

⁸ Okružni građevinski ured, IX 18.

⁹ Okružni građevinski ured, IX 23.

¹⁰ Okružni građevinski ured, XII 57.

¹¹ Lorenzo Vitelleschi, *Povijesne i statističke bilješke o dubrovačkom okrugu. Prikupio inženjer Lorenzo Vitelleschi. Dubrovnik, 1827*, uvodna studija i bilješke Vinicije B. Lupis. Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik, Državni arhiv u Dubrovniku, 2002: 24, 29.

Slika 5. Plan uspostave i oblikovanja prilaza groblju na Boninovu s presjekom zemljišta kod portala

zida i ulaznog portala, glavne šetnice - prilaza ljetnikovcu, vrtnih prostora sa svojim ogradnim zidovima, podzidima i prilazima, koji su ga terasasto okruživali sa svih strana. Sama spaljena zgrada ljetnikovca zadržana je u najvećem mogućem dijelu, tako da se danas na njezinu zidu još uvijek naziru tragovi otvora prozora i vrata. Oni kazuju da je ljetnikovac na pročeljnim i začeljnim zidovima imao peterodijelnu podjelu, a da su bočne strane imale po tri otvora; središnja vrata i po jedan prozor sa svake strane. Prenamjena i adaptacija zgrade ljetnikovca u crkvu Sv. Križa, grobljansku kapelu, izvršena je 1883,¹² kada je najveće izmjene doživjelo pročelje zgrade, koje je znatno preoblikovano umetanjem portala i prozora crkve.

U južnim i zapadnim dijelovima nekadašnjeg ladanjskog vrta, tj. u prostoru koji se danas nalazi između ulaza i crkve te u jugozapadnom dijelu groblja, na samom početku druge polovice 19. stoljeća započinje ukapanje u zemljanim i arhitektonski oblikovanim grobovima. Danas najstariju kamenu grobnicu tvori ona obitelji Radmilli iz 1866. godine, a podno stražnje strane groba obitelji Federika Glavića deponirani su rasloženi kameni elementi grobnog spomenika obitelji Lučić-Srimčić iz 1865. godine, koji predstavlja do danas najstariji sačuvani spomenik na Boninovu. Najveći broj grobova oblikovan je na tradicionalni način od grobne kamene ploče sa spomenikom na vrhu, koji su stilski oblikovani prema vremenu njihova nastanka, od klasicizma pa do suvremenih tipskih oblikovanja. Volumenom i oblikovanjem posebno se ističu dva mauzoleja (Dabrović i Colombani) i jedan baldahinski grob, a od ostalih grobova visokom se kvalitetom ističu grobovi obitelji Katić i Lipanović. Skulpturu anđela na grobu obitelji Lipanović izradio je kipar Frano Kršinić. No među svima njima, kako oblikovanjem i izvedbom tako i dominantnim položajem najviše se ističe grobnica obitelji Federika Glavića.

¹² Don Niko Đivanović navodi da je općinsko groblje na Boninovu sagrađeno 1883. godine, no brojne postojeće kamene grobnice iz ranijih decenija tog stoljeća demantiraju ovaj podatak. Stoga treba pretpostaviti da je te godine sagrađena grobljanska kapela Sv. Križa i time groblje finalizirano kao sepulkralna cjelina (Niko Gjivanović, »Grobља katolička u starom Dubrovniku.« *Dubrava* 40 (1. studenog 1935).

Slika 6. Nadgrobnni spomenik obitelji Radmilli iz 1866. godine

Slika 7. Dijelovi nadgrobnog spomenika obitelji Lučić- Srimčić iz 1865. godine

Slika 8. Nadgrobnni spomenik obitelji Lipanović, autor Frano Kršinić

O obitelji Federika Glavića i smrti njegove kćerke Marije

Obitelj Glavić potječe s otoka Šipana, tj. iz Luke Šipanske, što je i navedeno na natpisu spomen ploče na grobu. Stari su Šipanjani govorili da su se Federikovi preci iz Veljega vrha¹³ s vremenom spustili u Luku, a tu činjenicu navodi i Aida Cvjetković u svom napisu o Federiku Glaviću.¹⁴ Najznačajniji predstavnik te obitelji svakako je Federiko Glavić, rođen 24. svibnja 1847. od oca Boža i majke Marije, rođene Stjepović-Kovač.¹⁵ Još je kao mladić u drugoj polovici 19. stoljeća trbuhom za kruhom otišao u Južnu Ameriku, u Peru i Čile, te se obogatio stekavši rudnike salitre. Ondje se i oženio Marijom Maldonado iz Iquiquea u Čileu, Španjolkom čiji su se roditelji doselili u tu južnoameričku državu. Kao mladić Federiko se bio zagledao u jednu djevojku s Luke, iz tada bogate i ugledne obitelji iz Deanovića (predjel u Luci), no njezini su roditelji priječili tu vezu jer su Glavići bili više nego skromna i siromašna obitelj. Možda je upravo zato Federiko otišao u Južnu Ameriku s nakanom da stekne imetak, a time i ugled. Koliko ga je ta neostvarena mladenačka ljubav pogodila i ostavila trajan biljeg u njegovoj duši najbolje govori podatak da je, nakon što se s obitelji vratio u Dubrovnik, između ostalog kupio i nadogradio kuću u Luci, odmah ispred kuće djevojčine obitelji, kojom im je potpuno zaklonio pogled na more.¹⁶ Kupio je i obnovio ruševnu zgradu - ljetnikovac na zapadnom kraju polja, na nekadašnjem zemljištu Sorkočevića, a stari su Šipanjani govorili da su Glavići bili kmetovi u Sorkočevića.¹⁷

Federiko je imao šestero braće i dvije sestre.¹⁸ Brat Kosto (Konstantin) očito je s Federikom bio posebno povezan. Kosto je imao dosta djece, ali su nažalost svi vrlo rano preminuli, osim sina Toma. Nakon što mu je preminula kći jedinica, Federiko je prigrlio Toma kao "posinka" s namjerom da ga uputi u svoje poslove koje bi kasnije on i nastavio.¹⁹ Federiko Glavić preminuo je u Dubrovniku u dubokoj starosti 21. siječnja 1941, a pokopan je tri dana kasnije u svome

¹³ Ovaj podatak rekli su mi pok. Jelena-Lela Stjepović i njezin otac Ivo kada sam još kao dijete često boravila kod njih u Luci. I tad se još u Luci govorilo o "Federiku", bez prezimena, jer se podrazumijevalo o kome je riječ.

¹⁴ Aida Cvjetković, »Federiko Glavić - dobročinitelj, vizionar i očuvatelj tradicije dubrovačkog pomorstva.« *Zbornik Dubrovačkog promorja i otoka* 10 (2009): 99-115.

¹⁵ Za ove podatke zahvaljujem Nenadu Vekariću.

¹⁶ Za ove podatke zahvaljujem gospođi Meri Devidé rođ. Glavić.

¹⁷ I ovaj podatak potječe od spomenutih članova obitelji Stjepović.

¹⁸ A. Cvjetković, »Federiko Glavić - dobročinitelj, vizionar i očuvatelj tradicije dubrovačkog pomorstva.«: 105.

¹⁹ Ove podatke dobila sam od gospođe Meri Devidé rođ. Glavić.

grobu na Boninovu. Njegova supruga Marija preminula je početkom mjeseca rujna 1942, a pokopana je u istoj grobnici 10. rujna 1942. godine.²⁰ Tomova djeca, brojni unuci i praunuci danas su jedini potomci i nasljednici Federika Glavića.²¹

Nakon što se (1896) vratio u Dubrovnik, Federiko Glavić nastanio se u vili Dubravka (1902), svojoj novosagrađenoj kući na Pilama u kojoj je danas smještena Radio postaja Dubrovnik. Novcem od prodanih imanja u Južnoj Americi razvio je i razgranao veliki posao (brodarstvo, hoteljerstvo, trgovina), pa se sigurno može reći da je za života bio najbogatiji i najutjecajniji Dubrovčanin, kojega tadašnji tisak naziva veleposjednikom. Imao je samo jednog potomka, kćer Mariju, rođenu 26. studenog 1885. u Iquiqueu koja je u devetnaestoj godini tragično preminula 25. studenog 1904. godine, u petak, u 6 sati ujutro.

Smrt Marije Glavić zapanjila je i potresla građane Dubrovnika koji su unatoč velikom nevremenu 27. studenog u 14 sati u ogromnom broju pohrlili na njezin posljednji veličanstveni ispraćaj.²² Pogrebnu povorku pratilo je klecanje zvona gradskih crkava, a posmrtna kolona krenula je iz obiteljske kuće do prvostolnice i potom do Boninova.²³ Na dan njezine smrti, uvečer su cijeli sat klecala zvona crkve Sv. Feliksa na Pilama, a po naredbi Ilije Miletića u čijem se vlasništvu ta povijesna crkvića tada nalazila. Sve tadašnje dubrovačke novine, i *Crvena Hrvatska* i *Dubrovnik*, brojnim su napisima popratili ovaj tragični događaj,²⁴ ističući Marijinu “mladost, dobrotu, lijepi odgoj i neobičnu prijaznost”.²⁵ U njezinu čast i spomen na tragičnu smrt ispjevane su i tri pjesme, koje su objavljene u tadašnjem lokalnom tisku.²⁶ Slijedili su i milodari uglednih Dubrovčana i prijatelja obitelji Federika Glavića

²⁰ Za podatke o datumu rođenja i smrti Federika Glavića, kao i o imenima njegovih roditelja zahvaljujem Nenadu Vekariću, dok se za podatke o ukopu zahvaljujem Stefiju Ljubimiru iz poduzeća *Boninovo*.

²¹ Tomo Glavić bio je oženjen za Ives rod. Jelić, a imao je troje djece: Konstantina (Tina) (1918-2002), Mariju (Meri) (*1919) i Federika (Fedija) (*1923). Jedna kćer umrla je kao dojenče. Živjeli su na Pločama, u vili Orsuli, koja je danas sastavni dio hotela Argentina. Nakon Drugog svjetskog rata preselili su se u svoju kuću u Mlinima. Bio je to stari posjed Svilokosa, vlasništvo bake Ives Glavić, rođene Svilokos a udate Jelić. Gospođa Ives Glavić sagradila je na tom posjedu ljetnu kuću koja je kasnije postala stalno obitavalište Glavića. Danas su još živi Marija-Meri udata Devidé, koja stanuje u Zagrebu, i Federiko-Fedi, koji živi u Kanadi.

²² *Crvena Hrvatska* (3. prosinca 1904): 2.

²³ *Crvena Hrvatska* (3. prosinca 1904): 2 (Gradska kronika).

²⁴ *Crvena Hrvatska* (26. studenog 1904): 2; (3. prosinca 1904): 1-3; (10. prosinca 1904): 1, 3; *Dubrovnik* (27. studenog 1904): 3; (4. prosinca 1904): 3; (18. prosinca 1904): 3.

²⁵ *Dubrovnik* (27. studenog 1904): 3.

²⁶ *Crvena Hrvatska* (3. prosinca 1904): 1 (Za Marijom Glavić, potpisao Pierre); (10. prosinca 1904): 1 (U smrt Marije Glavić, potpisao Ante Anić, tadašnji šipanski župnik); *Dubrovnik* (27. studenog 1904): 3 (O smrti dobre djevojčice Marija Glavić, žalosni vijenac uciviljena ivica..., potpisao P. Isti potpis nalazi se i ispod teksta nadgrobne ploče na Boninovu).

namijenjeni mjesnom dječjem “zakloništvu” i Jubilarnoj zakladi za početnike u pomorstvu. Milodari su se kretali u iznosima od 5 do 20 kruna, a zanimljivo je istaknuti milodar Ilije Miletića u iznosu od 100 kruna, namijenjen novoj gradnji ili proširenju župne crkve (Sv. Andrija) na Pilama.²⁷ Među milodarima posebno plijeni pozornost onaj Marijina oca Federika, kako veličinom doniranih suma tako i samim činom. Bila je to neobična gesta i neuobičajena u Dubrovniku. Naime, povodom svoje obiteljske tragedije Federiko Glavić je Javnoj dobrotvornosti predao 2.000 kruna da se podijele siromasima u Gradu i 400 kruna siromasima župe otoka Šipana.²⁸

Tragičnu smrt Marije Glavić tadašnji lokalni tisak javno je obznanio i opisao na sljedeći način: u večernjim satima 24. studenog Marija se prihvatila čišćenja rukavica na tada uvriježen način, navukavši ih na ruke i natopivši benzinom. Iskra je iskočila i zapalila benzinske pare iz rukavica, a Marija je, zapaljena plamenom, trgala rukama te se smrtno ozlijedila po vratu. Preminula je sutradan izjutra.²⁹ U novinskom izvješću o umrlima za mjesec studeni 1904. navodi se da je Marija Glavić preminula od “zapaljenja mozgovnih opana”.³⁰ Unatoč tome, Gradom se pronio šapat da se Marija ubila, no do danas se u dubrovačkoj javnosti sačuvala samo službena verzija.

Jedna od djevojaka koja je služila kod Glavića, pod stare je dane pričala da je Marija bila zaljubljena u mladića koji, jasno, nije bio *corta supra corti*, i koji je smogao hrabrosti da s prstenom dođe pred Federika i zamoli ga ruku njegove kćeri. Marija je vidjela kako mladić silazi niz stubište a Federiko za njim baca prsten. Poslije toga, dogodila se tragedija. Ovu služavkinu priču potvrdila je i gospođa Marija-Meri Devidé rođ. Glavić, koja je rekla kako se u obitelji govorilo da se Marija ubila zbog ljubavi. Njezin izabranik bio je austrougarski oficir, ali su se roditelji opirali toj vezi i zabranili joj da se viđa s njim. Kako bi se mogla sastajati s njim, u svom je domu organizirala klavirske koncerte (i sama je lijepo svirala taj instrument) na koje su dolazile njezine brojne prijateljice, ali i izabranik njezina srca. Njezina smrt lažno je prikazana pričom da je služavka glačala rublje peglom na ugljen, a uz nju je Marija čistila duge bijele rukavice od fine jelenje kože. Nesretni slučaj ili samoubojstvo - ostat će ipak nepoznanica.

²⁷ *Dubrovnik* (4. prosinca 1904): 3; *Crvena Hrvatska* (3. prosinca 1904): 2. Ilija Miletić svoj milodar uručio je Biskupskom ordinarijatu, pa je objavljen i natpis koji je trebao biti postavljen nakon izvršenih radova: “Uspomena nesretnog dana 25. studenoga 1904. kada žrtvom pade gospojica Marija Glavić, osvećuje Ilija Miletić posjednik u mjestu”.

²⁸ *Crvena Hrvatska* (3. prosinca 1904): 3; *Dubrovnik* (4. prosinca 1904): 3; *Crvena Hrvatska* (10. prosinca 1904): 3.

²⁹ *Dubrovnik* (27. studenog 1904): 3; *Crvena Hrvatska* (26. studenog 1904): 2.

³⁰ *Dubrovnik* (18. prosinca 1904): 3.

Stilska analiza grobnice Federika Glavića

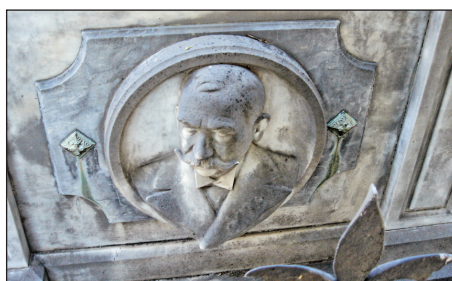
Grobnica je postavljena na manjoj kamenoj zaravni koja se uzdiže iznad okolnog terena i pristupa joj se trima kamenim stubama postavljenima na sredini južnog ruba. Omeđena je bogatom kovanom željeznom ogradom ukrašenom geometrijsko-florelnim motivima, koja se na uglovima veže za četiri kamena pilona s istaknutim profiliranim bazama i vrhovima te s lijepim vazama na vrhu. Željezna ograda sadrži dvokrilna vrata na južnom dijelu, gdje se stubama pristupa ovome grobu. Skulpturalni dio grobnice postavljen je na visoku pravokutnu monolitnu mramornu bazu koja na glavnoj južnoj strani nosi ploču s natpisom:

A + Ω
 MARIJI GLAVIĆ
 ROĐENOJ XXVI NOVEMBRA MDCCCLXXXV.
 JEDINOJ UTJESI NAŠEG ŽIVOTA KOJU
 NEMILA SMRT TRAGIČNO POKOSI XXV NOVEMBRA MCMIV
 SVAKU SLAST ŽIVOTA NAMA UTAMANI
 OVAJ SPOMEN NEIZMJERNE LJUBAVI.
 ŽELJNI S NJOME DO SUTRAŠNJEG DANA POČIVATI
 RODITELJI BEZ UTJEHE.
 FEDERIKO GLAVIĆ IZ LUKE ŠIPANJSKE I
 MARIJA MALDONADO IZ IQUIQUE - CHILE
 P.

Bočno od natpisa smješten je po jedan ukrasni feral postavljen na vitičastu florealnu konzolu, a ispred natpisa je smještena oveća bubrežasta kamenica za cvijeće. Na sjevernoj strani mramorne baze postavljena je kamena ploča bez natpisa, oblikom ista kao i ona s natpisom na prednjoj strani. Može se pretpostaviti da su tu trebala biti ispisana imena svijuju koji su ukopani u ovoj grobnici. Na užim bočnim stranama mramorne baze nalaze se dva medaljona koji u izrazito visokom reljefu prikazuju sredovječni muški i ženski lik - supružnike Federika i Mariju Glavić. Uglove mramorne baze ukrašavaju četiri pilona koja su na južnoj i sjevernoj strani reljefno ukrašena florealnim svijećnjacima iz kojih plamti vječna vatra.

Slika 9. Grobnica obitelji Federika Glavića

Slika 10. Medaljoni s prikazima Marije i Federika, roditelja Marije Glavić

Iznad mramorne baze smještena je dvostruka debela mramorna ploča. Gornja ploča nešto je manja od donje i tvori stepenasti prijelaz prema grobnoj skulpturi. Na južnoj strani u jugoistočnom kutu nalazi se natpis autora grobnice: A. Canessa, Genova (Italia).

Mramorna skulptura prikazuje djevojku u poluležećem položaju na krevetu bogato prekrivenu plahtama s dvostrukim, čipkama ukrašenim jastucima. Oko vrata joj visi duga ogrlica s križem; jednom rukom podupire se o rub kreveta a drugu pruža prema anđelu. Na podu je nekoliko bačenih ruža i drugog cvijeća, a na sredini kreveta, na posteljini, u ovalnom metalnom okviru donedavno je bio u emajlu izrađen portret Federikove kćeri Marije Glavić.³¹ U dnu kreveta stoji anđeo odjeven u dugu togu, s ružinim vijencem u dugoj kovrčavoj kosi. U jednoj ruci drži križ i prihvaća ispruženu djevojčinu ruku, a drugom ju blagoslivlje. U dnu kreveta, sa strane anđela, stoji prelijepi mali tužni *puto* prekrivenih ruku, koji u desnoj ruci drži okrenutu baklju.

Slika 11. Detalj s grobnice obitelji Federika Glavića

³¹ Aida Cvjetković navodi da je taj portret izrađen po slici Celestina Medovića koja je visjela u salonu Glavićeve kuće (A. Cvjetković, »Federiko Glavić - dobročinitelj, vizionar i očuvatelj tradicije dubrovačkog pomorstva.«: 111).

Slika 12. Detalj s grobnice obitelji Federika Glavića

Slika 13. Detalj s grobnice obitelji Federika Glavića

Slika 14. Pogled na stražnju stranu grobnice obitelji Federika Glavića

Otvor grobnice nalazi se na začelju, u njezinom podzidu na donjem terenu. Definiran je kamenim okvirom, a zatvaraju ga dvije veće kamene ploče s brončanom kolotovima i zasunom.

Pomnijom analizom skulpture i njezinih elemenata može se utvrditi da ona pripada razdoblju realizma, umjetničkom stilu druge polovice 19. stoljeća u kojem nalazimo i elemente simbolizma. Lik djevojke u cijelosti je prikazan realistički, od njezina lica i frizure do jednostavne odjeće i ogrlice. Posebnu pažnju plijeni minuciozna realistična izvedba jastuka, tj. čipke koja ih obrubljuje, kao i vez na njima. Vrhunska izvedba krevetnog rublja tako je realistična da se čini kao da i nije od mramora. Bogati nabori što padaju preko kreveta stvaraju dojam draperije više nego plahte. I upravo ti elementi u ovu realističku kompoziciju unose izvjestan efekt dramatike. Krevet je, kao neizostavan sadržaj u procesu umiranja, vrlo čest sastavni dio grobljanskih spomenika, osobito u drugoj polovici 19. stoljeća. Onaj na kojemu leži djevojka krajnje je jednostavan i jedva ga se može prepoznati kao ležaj - više slični na sanduk i katafalk. Skulptura

anđela i malog puta elementi su kompozicije koji tematski možda iskaču iz realizma, no vrlo su često sastavni dio grobnih kompozicija iz tog umjetničkog razdoblja, jer predstavljaju zaštitnike i pratioce duše na putu u vječnost. Ipak, anđela na Glavićevu grobu, zajedno sa cvijećem podno kreveta koje simbolizira čistoću i preranu smrt, stilski se može svrstati u simbolizam i pre-rafaelite. Ponajviše svojim idealnim, gotovo ženskim licem lišenim emocija, kosom i vijencem u njoj, kao i odjećom, togom, čime sugerira simbolističku ideju o ljepoti smrti. Simbolizam nalazimo i u samom materijalu iz kojeg je izgrađena grobnica - svijetlosivi mramor, toliko svijetao da se čini bijelim, što ukazuje na djevičansku čistoću pokojnice. Za razliku od anđela, dječje lice puta izražava duboku tugu i žalost. Portretni medaljoni na bočnim stranama podnožja spomenika bili su vrlo popularni i česti elementi na grobnim kompozicijama u Italiji koncem 19. stoljeća. Gotovo redovito krasi ga izraziti realizam u izričaju i izvedba u visokom reljefu - upravo onako kako je to izvedeno na nadgrobnom spomeniku obitelji Federika Glavića.³²

Slika 15. Anđeo s grobnice

³² Sandra Berresford, *Italian Memorial Sculpture 1820-1940*. London, 2004: 125.

Više nabrojanih elemenata s Canessine dubrovačke grobnice može se naći na raznim grobljanskim spomenicima Stagliena u Genovi. Tako nalazimo vrlo sličnu, naborima bogatu posteljinu, gotovo identične čipkaste jastuke, kompozitno jako slične portretne medaljone i posebno u licu slične anđele i pute.³³ Svi ti elementi navedenim su stilskim karakteristikama svojstveni vremenskom razdoblju druge polovice i konca 19. stoljeća, a izvedeni su u prvim dekadama 20. stoljeća, kada je secesija već dobrano osvojila sve umjetničke izričaje.

O autoru grobnice

Kao što je već u opisu grobnice navedeno, njezin je autor “potpisan” kao A. Canessa iz Genove u Italiji. Trebalo je dosta napora i traženja u stručnoj literaturi da se pronade do danas nedovoljno poznat denoveški kipar Achille Canessa (1856-1905)³⁴ o kojemu je vrlo malo napisano, ali iza kojega je ostao grandiozan stvaralački opus.

Slika 16. Natpis o autoru grobnice

³³ Walter A. Arnold, *Staglieno, the art of the marble carver*. Cincinnati, 2009.

³⁴ *Allgemeines Künstlerlexicon Saur*. München-Leipzig, 1997.

Achille Canessa rodio se u Genovi gdje je završio tada poznatu i priznatu akademiju Ligustica koja je, kao i sve tadašnje talijanske akademije, svoje studente školovala na izrazitoj tradiciji neoklasicizma i djelima Antonia Canove. Rad na toj akademiji bio je dug i naporan, jer su se studenti školovali u više centara (Milano, Bologna, Torino, Venezia, Ferrara, Carrara) a često su se specijalizirali u Rimu, tada najpoznatijoj talijanskoj akademiji San Luca, gdje je Canovina tradicija bila izrazito najjača. Na akademiji Ligustica u Genovi predavali su tada priznati i poznati umjetnici koji su birali najbolje studente za rad u njihovim ateljeima.³⁵ U Genovi je 1851. godine sagrađeno danas čuveno groblje Staglieno, koje je pružalo velike mogućnosti kiparima da se dokažu u grobljanskoj skulpturi. Stoga je veliki dio tadašnjih đenoveških skulptora iz druge polovice 19. stoljeća svoju kreativnost radije usmjerio na funeralni žanr nego u stvaranje mukotrpane karijere u domeni javnih spomenika. Među njima je očito bio i Achille Canessa, koji je iza sebe ostavio oko 220 nadgrobničkih spomenika koji se najvećim dijelom nalaze na Staglienu u Genovi, te poneki u nekim drugim talijanskim gradovima poput Faenze, Savone i Sanpierzarena, ali ih još nalazimo i u Beču, Španjolskoj, Peru, a evo i u Dubrovniku. Za stvaranje takvog opusa Canessa je morao imati veliki atelje i niz pomoćnika - kipara i posebno klesara. No, Achille Canessa izradio je i nekoliko javnih spomenika-skulptura. Tako se u Baltimoreu (SAD), nalazi njegov kip Kristofora Kolumba, koji se čuva u Pomorskom muzeju, u Limi (Peru) izradio je spomenik Goldmeisteru, u gradu Nervi kod Genove bistu jednog čovjeka u gipsu, u Tacni (Peru) spomenik Kristoforu Kolumbu³⁶ i u San Juanu (Puerto Rico) opet spomenik Kristoforu Kolumbu.³⁷ Također je autor svetišta crkve *Nostra Signora di Guardia* u Genovi.³⁸ To što je Canessa izradio spomenike za Južnu Ameriku ne iznenađuje toliko, jer je poznato da su u razdoblju od 1880. do 1920. godine mnoga značajna djela talijanske skulpture izvezena u Južnu Ameriku, pa tako i Canessa.³⁹ U četrdesetdevetoj godini, gotovo u naponu snage i stvaralaštva, Achille Canessa preminuo je 1905. godine u Genovi.

³⁵ S. Berresford, *Italian Memorial Sculpture 1820-1940*: 38.

³⁶ *Allgemeines Künstlerlexicon Saur*.

³⁷ Rodrigo Guitierrez Vinales, »El paper de las artes en la construccion de las identidades nacionales en iberoamerica.«, u: *Historia Mexicana* 53/2 (2003): 376.

³⁸ A. Durante, *La Madonna della Guardia. Santuario sul monte Figogna*. Genova, 1975: 106.

³⁹ S. Berresford, *Italian Memorial Sculpture 1820-1940*: 63, 217

Nepuna godina dana od smrti Marije Glavić i Achillea Canesse zasigurno nije bila dovoljna da se izabere autor grobnice, ugovori obiman posao, izradi prijedlog njezina oblikovanja, nabavi skupocjeni kamen i iskleše u visokokvalitetnu svijetlosivom mramoru. Stoga treba pretpostaviti da je Achille Canessa autor oblikovanja grobnice, a da je sve ostalo izvršila njegova radionica poslije njegove smrti. Do danas nije poznata godina kada je grobnica izrađena i postavljena na groblju Boninovo.

Obiteljska grobnica Federika Glavića na Boninovu predstavlja vrijedno monumentalno umjetničko djelo, kako svojim oblikovanjem tako i izvedbom u svijetlosivom mramoru u stilu realizma s elementima simbolizma. Toj grobljanskoj skulpturalnoj kompoziciji pridonosi i njezin dominantan položaj na samom ulazu u groblje te smještaj u središte ulaznog manirističkog portala, koji time vizualno postaje njezin povijesni okvir. Ona je, uz dva mauzoleja, najmonumentalnija grobnica na groblju, koja ujedno predstavlja i najkvalitetnije skulpturalno djelo sa samog početka 20. stoljeća. Po kvaliteti mu još uz bok može stati samo Kršinićev anđeo na grobnici obitelji Lipanović iz kasnijeg razdoblja, koji je ipak znatno skromnijih dimenzija i daleko od pogleda javnosti. Samim položajem i smještajem u okviru povijesnog portala, grobnica predstavlja i glavni akcent groblja na Boninovu po kojemu se ono prepoznaje, pa time postaje i njegov amblem.

FEDERIK GLAVIĆ FAMILY TOMB AT BONINOVO

PATRICIJA VERAMENTA

Summary

The tomb of the family of Federiko Glavić stands at the very entrance to the Boninovo cemetery. The latter originates from the middle of the nineteenth century, situated on the grounds once belonging to the summer residence of the Altesti family, which, like many others, was plundered and burnt during the Montenegrin siege of the Dubrovnik Republic in 1806. The space of the new cemetery followed no architectural plan or design, and it developed to suit the convenience. The oldest preserved grave to date is that of the Radmilli family from 1868. The remains of the former summer residence were adapted in 1883 into a cemetery chapel—the Church of the Holy Cross.

In a row of finely shaped tombs, that of the family of Federiko Glavić distinguishes itself not only by design and craftsmanship but also by its dominating position. Originally from the island of Šipan, Federiko Glavić (1847-1941) made a fortune in Peru and Chile, and in 1896 returned to Dubrovnik, where he established himself in shipping, trade and hotel business. Apparently, he was by far the wealthiest and most influential person in Dubrovnik of his day. His only child, daughter Marija, born in Iquique in 1885, died tragically in 1904, at the age of nineteen.

The tomb monument represents a figure of a young woman half-seated on the bed, her arm reaching out towards an angel at the bottom of her bed. With a cross in one hand, the angel takes the girl's hand and blesses her with the other. The whole monument is made of light-toned marble, styled in realistic manner with certain symbolic additions. Many elements from this tomb, characteristic of the second half of the nineteenth century, may be found on various tomb monuments at the Staglieno cemetery in Genoa. The author of

the monumental sculpture which adorns the Federiko Glavić family tomb is a minor Genoese sculptor Achille Canessa (1856-1905), though with an impressive opus. Since Canessa's death followed that of Marija Glavić in less than a year, it was too short a period to commission an author, sign contract, submit a design draft, acquire expensive high-quality marble and carve the monument. Thus there is reason to assume that Achille Canessa is the author of the monument design, but the rest was done by his workshop, after his death.

